

HAGYOMÁNY

Hogyan él a palóc nyelvjárás ma?

A tájnyelv egy ma elavulóban, elhalóban levő nyelvi alakulat ugyan, az igényes és művelt nyelvhasználatnak azonban még sokáig számolnia kell vele.

Léteznek még a nyelvjárások egy-egy táj sajátos nyelvhasználataként, s léteznek hatásaikban — a köznyelviség kialakítását *nehezítő jelenségeként* s ugyanakkor a beszéd és írás tudatosságát *segítő lehetőségként*.

A nyelv-művelésnek — történjen bármely szinten — a fő célja az, hogy a szóbeli és írásbeli kifejezés *köznyelvi normát* alakítsa ki. Ez a cél azonban semmiképpen sem jeletheti a nyelvjárási beszédmód lekezelését, gúnyolását, hiszen a nyelvjárások nem valamiféle romlott változatai egy korábban egységes nemzeti nyelvnek, hanem természetes alakulatok, s a maguk helyén teljes érvényű beszédmódok. Sőt, azt sem árt hangsúlyoznunk, hogy ezek a természetes képződmények — más irányú s külső behatásoktól mentes fejlődésük következtében — nyelvi régiségek megőrzői, s történelmi nyelvállapotok tanúságtetői.

De eszményt sem láthatunk a nyelvjárásokban. Nem állíthatjuk — mint ahogyan sokan tették a két háború között —, hogy a nyelvjárás az igazi magyar beszéd. Nem tehetjük (már csak azért sem), mert eltéréseik mégiscsak nehezítik a megértést, s a modern élet egységesítő kényszere úgyszólván visszaszorítja azokat.

Ha a tájnyelveket tárgyilagosan szemléljük — tehát le sem becsüljük, s nem is eszményítjük őket —, nyilvánvalóvá válik, hogy a nyelvjárások ma *pozitív és negatív hatásaikkal együtt* vannak jelen az ország beszédkultúrájában. Tagadhatatlan, hogy a nyelvjárásban beszélők számára összehasonlíthatatlanul több lehetőség nyílik arra, hogy hangtani okokból adódó helyesírási hibákat kövessenek el, tehát az általános érvényű hangzás helyett mintegy a saját nyelvjárásuk hangtanát tegyék normává, s így voltaképpen a nyelvjárásukat írják le. De megnyilvánulhat ez az előnytelen hatás a szóalakok rögzítésében, sőt, a mondat szerkesztésben is.

Vitathatatlan azonban az is, hogy egy-egy nyelvjárás ismerete (helyi alkalmazása) megnövelheti a tudatos nyelvhasználat esélyeit. Aki tájnyelvi közegben nőtt fel, vagy él, állandó összehasonlítási alappal rendelkezik. Mivel pedig a nyelvi jelenségek fölötti meditatálást rendszerint a szokatlanságok, az eltérések váltják ki, így a kétféle nyelvhasználatból adódó különbségek az átlagosnál nagyobb nyelvi fogékonyság kialakítói lehetnek.

A PALÓC KIEJTÉS ÉS A HELYESÍRÁS

A palóc vidékre tévedőnek leghamarabb az *a*, illetve az *á* hang sajátos ejtése tűnik fel. Az előbbi az *á*-hoz, az utóbbi szinte az *ó*-hoz közelít az itteni hangzásban. Mintha csak nem rögződött volna eléggé a két hang képzésének módja. S a kölcsönös egymáshoz közelítés következtében a beszélő talán nem is érzékeli eléggé a közöttük levő különbséget. Ez a differenciálatlanság — a hangzás uralma folytán — jelentkezik az írásban is —, mint hangtévesztés és ékezetelhanyagolás: *kovócs, Vóc, ajtajón, haz, hózban, házáját, tárisznyójában*.

Az ékeztést bizonytalanítja el a palóc nyelvjárás egy másik sajátossága is. Mindenki érzékelheti ma is, hogy a Karancs vidékén és az Ipoly mentén bizonyos szavak — az úgynevezett váltótövések közül — nem *é*-vel, hanem hosszú *e*-vel hangzanak a végükön: *tehen, szeker, keves* stb. Valószínűleg ez a különlegesség a magyarázata, hogy nálunk sokkal gyakrabban

hiányzik az ékezet az *é*-ről, mint az országban másutt: *feketellett, kéveket, kezetöl, tehen* stb.

Vagy indokolható-e egyszerűen a felületességgel, hogy ebben a tájnyelvi közegben annyiszor találkozunk az *l* hang hibás használatával? Gondoljunk csak az ilyenekre: *felszollal, ülés, ellem, elmullás, hallad, allig*. Nem jelent-e külön kísértést a vétség elkövetésére az, hogy itt olyan nagy úr ez a mássalhangzó, hogy gyakran hasonítja az előtte álló hangot is — *sal-ló, talló, palló, özöllött* —, s az, hogy az előbb felsorolt szavakat úgy is ejtik, ahogy leírják?

PALÓC SZÓALAKOK — S HATÁSUK A HELYESÍRÁSRA. NYELVHELYESSÉGRE

A palóc nyelvjárás mondattani, mondat szerkesztési külön-gozza, mint a köznyelv. A helyesírási hibák környékünkön szinte fele részben ezekre a toldalékolási eltérésekre vezethetők vissza.

A hangképzés ernyedtségéből, lustaságából fakad a ragok elharapása a kiejtésben: *akkó, mikó, fáé, pénzé, házho, hátú*. Ez a beszédbeli hanyagság kihat aztán az írásra is. Az első feladat tehát a tájnyelvi beidegződés megszüntetése a kiejtésben, a második az írás állandó figyelemmel kísérése ilyen szempontból, s annak tudatosítása, hogy a helyesírási hiba egyenes következménye a beszédbeli lazaságnak.

Mélyebb s az előbbinél talán belsőbb sajátossága a palóc nyelvjárásnak az úgynevezett középső nyelvállású magánhangzók előnybe helyezése a toldalékokban. Itt a felső és alsó nyelvállású magánhangzók többnyire kiiktatódnak a ragokból. Amíg csupán a kiejtésről van szó, addig hibáról nem, legfeljebb lazaságról beszélhetünk. Leírva azonban az ilyeneket (*lábo, kocsmábo, tanol, alszonak, tanítanak, vonatokat, ökö* stb.) mindenképpen helytelenítenünk kell.

Érdemes megemlíteni még két sajátosságot az alaktani eltérések sorából. (Már csak azért is, mert gyakran vezet mindkettő helyesírási és nyelvhelyességi hibákhoz.)

Vidékünkön nap mint nap találkozunk a *t* végű igék rövid múlt idejű alakjával: *megütte, kikötte, kifeszítte, meg-sütte, ett, itt*. De talán még ennél a jelentésnél is sűrűbben fordul elő a hasonlító határozó *-tól, -től* ragos változata: *tőlem nagyobb, attól kisebb, szebb tőle, Feritől ügyesebb*.

Az említett esetek nyelvjárási sajátosságok. A maguk helyén talán van létjogosultságuk, leszokni róluk azonban feltétlenül tanácsos; hiszen a köznyelvi normák szempontjából beszédben és írásban egyaránt hibának minősülnek.

A MONDATSZERKESZTÉS SAJÁTOSÁGAI

A palóc nyelvjárás mondattani, mondat szerkesztési különlegességei sokkal ritkábban tudatosulnak, mint a hangzás és a ragozás eltérései. Az avatatlan talán csak egyszerű pongyolaságra gondol, pedig — a köznyelv szempontjából javításra váró — szabályos nyelvjárási jelenségekről van szó.

A palóc például gyakran nem egyezteteti az alanyt és állítmányt, a jelzőt és jelzett szót. Beszédben és írásban tömegével fordulnak elő az ilyen mondatok: *A haladást hátráltatta a múlt maradványai. Volt neki háborús tapasztalatai. A francia felvilágosodás eszméi Magyarországon is hamar elterjedt. Ady versei nagy vihart támasztott*.

A felsorolt mondatokban a felületesség önmagában nem lehet az egyeztetéshiány előidézője. Azonnal feltűnik ugyanis a jelenség két törvényszerű vonása. Először az, hogy mindig az állítmány van egyes számban a többes számú alany mellett, másodsor: az egyeztetés elhanyagolása rendszerint akkor lép fel, amikor az alany valamilyen jelzős szerkezet tagja. Ezek a szabályszerűségek azt bizonyítják, hogy valóban tájnyelvi sajá-

tosságról van szó — s közömbösítéséért mindent meg kell tennünk.

Ugyancsak mindig javítanunk kell a kijelölő jelző és a jelzett szó számbeli egyeztetésének elmaradását is: *AAA ide ezt a könyveket. Ezen a hajókon görögök voltak. Gyönyörű az a kék hegyek. Annak az embereknek a tettei.*

Vagy hányszor hallunk ilyenféle mondatokat: *Ott állt a ablaknál. A forradalom hatott a irodalomra is. Megjelent a újság.* Itt sem valami gyerekkori rossz szokásról kell beszélnünk.

Ősrégi tájnyelvi sajátosság ez: a palóc nem kedveli az az határozott névelőt. A köznyelv viszont nem méltányolhatja az ilyenfajta részrehajlást.

A TÁJNYELV MINT A BESZÉDKULTÚRA TÁMOGATÓJA

A tájnyelv azonban nemcsak gátló, hanem segítő is nyelvi kultúránk fejlesztésében. Számos olyan vonása van, ami a nyelvi jelenségek iránti érzékenység forrása lehet.

Ha tudjuk például, hogy nyelvjárásunkból következően eleve hajlamosak vagyunk az egyeztetések elhanyagolására, sokkal inkább ügyelünk eme köznyelvi követelmény maradéktalan teljesítésére. Ha meggyőződünk róla, hogy a toldalékok írásában és kimondásában a tájnyelvi közeg tévútra vihet bennünket, tudatosan védekezünk. A kétféleség tudatosítását különösen jól hasznosíthatja az iskola, de érdemes törekedni rá az általános nyelvművelésben is.

Tudott dolog, hogy az embereket általában nagyon érdekli a nyelvtörténet, az anyanyelv történeti fejlődése. Ezért is érde-

mes rámutatnunk a szülőföld nyelvjárásának értékmegetartó szerepére. Ha például palóc vidékeken az *ustor*, *bukor*, *szemök*, *bucsó*, *tanol* alakokban annak a küzdelemnek a nyomát keressük, amelyből végül is a zárt vagy a nyílt magánhangzós változat került ki a korábbi kettőshangzó állapotból, máris közelebb kerülünk a nyelvhez. Ha a magánhangzók vonatkozásában tudjuk, hogy a palóc hosszú, nyílt *e* középkori maradvány, szinte már csak ez a nyelvjárás őrzi, talán nem törekedünk annyira az *e* hang uniformizálására.

Ha a hasonulásokon tűnődve felfedezzük, hogy a palóc tájnyelv ezt a tendenciát hol buzgóbban, hol lustábban érvényesíti a köznyelvnél, a *mevvan*, *messzeret*, *naffülü*, *meffog*, illetve a *késvel*, *buszval*, *kanálval* alakok az egész kérdést előtérbe helyezik gondolkodásunkban.

Ha egyszer is felfigyeltünk már arra, hogy vidékünkön a *gyió*, *gyisznó*, *tyükör*, *húzógyik* alakokkal szemben olyanok állanak, mint a *hodne*, *hadja*, *hidje*, *fodassza csak*, s bennük az ellentétes irányok hadakozását látjuk, nyilván a helyesírásukra is jobban ügyelünk.

Manapság — a régi népelet és népművészet általános pusztulása idején — hallatlanul megnőtt a letűnt korok, s azok népi művészeire iránti érdeklődés. Tagadható-e, hogy a régiségek jelenlegi divatja növeli a művészet iránti fogékonyságot általában? Meggyőződésem, hogy a tájnyelvek lassú elhalásának időszakában az általuk őrzött értékek ápoló megbecsülése éppen így hathat ösztönzőleg a szép és helyes nyelvhasználatra.

Szabó Károly

